

SMJERNICE ZA SPRJEČAVANJE POREMEĆAJA U PONAŠANJU DJECE STRADALNIKA RATA

Marina Ajduković

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Studijski centar socijalnog rada

Josip Janković

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Studijski centar socijalnog rada

Suzana Horvat -Kutle

SOS Dječje selo Hrvatska

Antonija Žižak

Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu

Blanka Žic

Ministarstvo rada i socijalne skrbi RH

Stručni članak

UDK 616.89-054.73

Primljeno: rujan 1995.

U radu su opisani učinci seminara čiji je cilj bilo da se sagledaju specifični oblici i uzroci, te strategije prevencije poremećaja u ponašanju kod djece koja odrastaju u područjima zahvaćena ratom. Uz već poznate činitelje poremećaja u ponašanju istaknuti su neki uzroci specifični za ratno okruženje, a koji se mogu podijeliti na one koji proizlaze iz utjecaja rata na ostvarivanje funkcija (1) obitelji i (2) lokalne zajednice.

Posebna pozornost posvećena je razvoju različitih programa prevencije poremećaja u ponašanju koji se mogu razvijati na razini cijele Republike Hrvatske i na razini pojedinih lokalnih zajednica.

1. UVOD

Jedna od posljedica agresije na Republiku Hrvatsku, a koja se često zanemaruje, jest značajno povećanje različitih pojava oblika poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Tako je usporedba broja djece i malodobnika prijavljenih počinitelja kaznenih djela iz 1994. godine sa 1989. godinom pokazala porast 26%. Posebno zabrinjava da djeca (do 14 godina) čine gotovo 1/4 ukupnog broja prijavljenih malodobnika, a da je gotovo 20% djece evidentirano kao višestruki povratnici odnosno počinitelji većeg broja krivičnih djela.

U nastojanju da se zadovolje temeljne životne potrebe djece i mladeži u ratnim okolnostima i zaštiti njihov tjelesni integritet, često se njima i njihovim obiteljima zaboravlja pružiti odgovarajuća psihosocijalna pomoć. Uloga obitelji, koja može biti snažan izvor podrške ali i dodatan izvor stresa za traumatizirano dijete, često je zanemarena. Brojni roditelji, i sami traumatizirani i preplavljeni brojnim gubicima, nisu bili pripremljeni da pruže potrebnu podršku svojoj djeci i pomognu im da se suoče s nizom stresora i trauma vezanih uz ratna razaranja, gubitke, progonstvo i izbjeglištvo. Uz to stručnjaci su bili

“preplavljeni” poteškoćama i potrebom za zbrinjavanjem stotina tisuća prognanika i izbjeglica, te su poteškoće u ponašanju djece ponekad bile potisnute u stranu. Zanamarena je činjenica da problemi prognanih i izbjeglih obitelji ne prestaju evakuacijom i zbrinjavanjem u zbje govima. Samo progonstvo je visoko stresan događaj koji utječe na sve članove obitelji, a ponajviše na djecu. Istraživanje provedeno uz financijsku potporu UNICEF-a pokazalo je da 35% prognane i 39% izbjegle djece osnovnoškolske dobi ima visok stupanj doživljenog stresa kao reakciju na traumatska ratna zbivanja (Špoljarić, 1993). Ako se podsjetimo da je jedna od uobičajenih stresnih reakcija u dječjoj i mladenačkoj dobi povećanje agresije i rizičnih ponašanja kao što je npr. delinkventno ponašanje (Bell & Bell, 1993; Pynoos & Nader, 1993), onda nas porast delinkvencije, i to ponajviše u najmlađoj dobnoj skupini, ne smije iznenaditi.

Potaknuto tim spoznajama i potrebom za aktivnim djelovanjem, Ministarstvo rada i socijalne skrbi, uz financijsku potporu UNICEF-a, pokrenulo je program obrazovanja za djelatnike socijalne skrbi, ali i za djelatnike suradnih službi: Prevencija poremećaja u ponašanju djece stradalnika rata. Prvi seminar u okviru tog programa održao se od 12. do 14. prosinca 1994. u Bizovačkim Toplicama za područje Istočne Slavonije.

Osnovni cilj seminara bio je da se sagledaju specifični oblici i uzroci poremećaja u ponašanju kod djece koja odrastaju u područjima koja su bila ili još uvijek jesu zahvaćena ratom te strategije prevencije tih poremećaja.

U radu seminara prva dva dana sudjelovalo je 46 polaznika iz 13 mjesta Istočne i Središnje Slavonije (Osijek, Vinkovci/Vukovar, Požega, Našice, Slavonski Brod, Valpovo, Županja, Donji Miholjac, Slatina/Orahovica, Beli Manastir, Virovitica, Nova Gradiška). Od tog broja njih 37 bili su stručni djelatnici iz 13 centara za socijalni rad (26 socijalnih radnika, 5 psihologa, 4 socijalna pedagoga, 1 pravnik i 1 pedagog), 3 su djelatnici ustanova socijalne skrbi, 4 pedagoga osnovnih škola, 2 savjetnika Zavoda za školstvo, Osijek.

Rad se odvijao kroz kratka predavanja i radionice u kojima je sudjelovalo po 10 do 12 polaznika. Tijekom ta dva dana analizirane su specifičnosti poremećaja u ponašanju kod djece stradalnika rata. Značajna pozornost posvećena je unapređivanju vještina stručnjaka za procjenjivanje tih poremećaja i za uspješnije planiranje i provođenje programa pomoći djeci koja očituju takve poteškoće.

Treći dan bio je posvećen osnaživanju lokalne zajednice za planiranje i provođenje preventivnih aktivnosti na području sprječavanja poremećaja u ponašanju u dječjoj dobi. Radu seminara priključilo se 26 djelatnika iz zdravstvenih, pravosudnih i predškolskih institucija iz ranije spomenutih 13 lokalnih zajednica. Raspravljalo se o prioritetima, resursima i preprekama u pojedinim lokalnim zajednicama vezanim uz prevenciju poremećaja u ponašanju.

Za potrebe seminara tiskan je priručnik Prevencija poremećaja u ponašanju djece stradalnika rata (Ajduković, Janković, Horvat-Kutle i Žižak, 1995).

Tijekom rada seminara proizašli su sljedeći zaključci u svezi s pojavnim oblicima poremećaja u ponašanju djece stradalnika rata te s mogućnostima pojedinih lokalnih zajednica da planiraju učinkovitu prevenciju i tretman:

2. UZROCI POREMEĆAJA U PONAŠANJU U DJEČJOJ DOBI

Uz već poznate činitelje poremećaja u ponašanju na seminaru su istaknuti neki uzroci specifični za ratno okruženje. Mogu se podijeliti na one koji proizlaze iz utjecaja rata na ostvarivanje funkcija (1) obitelji i (2) lokalne zajednice. Kao posebno ugrožavajuće za socijalizaciju djeteta navedene su sljedeće okolnosti:

- * gubitak obiteljske predvidljivosti,
- * privremeni ili trajni gubitak muške osobe u obitelji,
- * slabljenje emocionalnih veza u obitelji,
- * siromaštvo, ekonomska i životna neizvjesnost, koja je posebice izražena kod prognanih obitelji,
- * alkoholizam u obitelji,
- * besciljnost i pasivno sučeljavanje sa socio-okolinskim stresorima kod odraslih,
- * narušena ravnoteža u zajednici,
- * problemi prihvaćenosti u socijalno okruženje, koji su posebno prisutni kod dijela prognanih obitelji, i drugo.

3. POJAVNI OBLICI POREMEĆAJA U PONAŠANJU U DJEČJOJ DOBI

Kao posebno zabrinjavajuće pojave u procesu socijalizacije i ponašanju kod djece koja odrastaju u zonama rata sudionici seminara su istaknuli ove:

- * školski problemi, koji proizlaze iz poteškoća koncentracije i rastresenosti djece,
- * poremećaji vrijednosti, koji se najčešće očituju u omalovažavanju obrazovanja i rada,
- * strah od budućnosti, besciljnost,
- * nedostatka suosjećanja za bližnje,
- * povlačenje u sebe i suicidalno ponašanje,
- * agresivno ponašanje,
- * organiziranje u delinkventne grupe,
- * eksperimentiranje s drogama i drugo.

Potrebno je posebno naglasiti da se radi o poteškoćama procesa socijalizacije koje su kao problem širih razmjera stručnjaci uočili kao reakciju djece na promjene u obitelji i zajednici izazvane ratom (Pynoos i Nader, 1993).

4. PLANIRANJE PREVENTIVNIH AKTIVNOSTI

Središnji dio seminara bio je posvećen određivanju načina i sadržaja učinkovite prevencije koja treba odgovoriti na potrebe djece koja odrastaju u ratnim područjima, ali i biti u skladu sa stvarnim mogućnostima lokalne zajednice. Nedvojbeno je opredjeljenje sudionika da su takvi programi prijeko potrebni, ali da je nužno njihovo osmišljavanje i na globalnoj razini Republike Hrvatske i na razini svake pojedine lokalne zajednice.

Sudionici su istaknuli značenje oprijedjeljenja za prevenciju poremećaja u ponašanju na razini Republike Hrvatske koji bi se očitovao kroz sljedeće:

- * koordiniran rad svih ministarstava čije službe i institucije neposredno rade s djecom,
 - * poticanje suradnje vladinih i tzv. nevladinih institucije (npr. vjerske zajednice, domaće i inozemne humanitarne organizacije i udruženja) u planiranju i provođenju preventivnih aktivnosti
 - * preciznije određivanje roditeljske uloge u novom Zakonu o braku i obiteljskim odnosima te zahtjevanje veće odgovornosti roditelja,
 - * sustavno obrazovanje svih stručnjaka koji rade s djecom o uzrocima i načinima prevencije poremećaja u ponašanju djece - od odgajatelja u vrtićima, djelatnika dječjih domova, nastavnika i školskih liječnika, pa do djelatnika policije, socijalne skrbi i pravosuđa,
 - * sustavno obrazovanje timova stručnjaka za promicanje odgovornog roditeljstva,
 - * pronalaženje odgovarajućih načina poticanja stručnjaka da ostanu u djelatnostima koje prvenstveno rade s djecom,
 - * usvajanje prijedloga Zakona o maloljetničkoj sudbenosti u kome se zahtjeva veća odgovornost roditelja i drugo.
- Ostvarivanje tih sugestija olakšalo bi planiranje i provođenje konkretnih preventivnih programa u lokalnoj zajednici, koji bi se mogli lakše ostvariti ako se:
- * osnuje koordinacijsko tijelo koje će objedinjavati i poticati napore za organiziranje i provođenje prevencije poremećaja u ponašanju svih činitelja u lokalnoj zajednici,
 - * upozna djelokrug rada svakog stručnjaka koji u lokalnoj zajednici dolazi u dodir s djecom te uspostave putovi koordinirane suradnje među pojedinim stručnjacima, kao i mreža djelovanja na identifikaciji i organizaciji pomoći djeci koja očituju poremećaje u ponašanju,
 - * održava stalna suradnja među stručnjacima u lokalnoj zajednici kroz rad koordinacijskih tijela za prevenciju poremećaja u ponašanju djece,
 - * na sastancima koordinacijskog tijela sustavno planiraju, procjenjuju i evaluiraju učinci preventivnih programa te dopunjavaju u skladu s potrebama zajednice,
 - * u centrima za socijalni rad osigura timski pristup poremećajima u ponašanju kod djece s jasnim opredjeljenjem za proaktivno odnosno preventivno djelovanje,
 - * potakne osnivanje predbračnih, bračnih i obiteljskih savjetovališta pri centrima za socijalni rad ili/i drugim institucijama u lokalnoj zajednici i tako jača sigurnost u obitelj i njezine vrijednosti,
 - * osvijesti značenje škole, predškolske institucije i zdravstvenih službi u ranom identificiranju djece koja žive u rizičnim okolnostima,
 - * potiče rad malih kreativnih skupina za djecu koja očituju poteškoće u ponašanju kroz suradnju škole i centra za socijalni rad,
 - * organiziraju "škole za odgovorno roditeljstvo",
 - * u predškolskim ustanovama i osnovnim školama provode programi opće i ciljane prevencije (npr. učenje komunikacijskih vještina),
 - * otvore škole i predškolske institucije djeci i roditeljima s odgovarajućim sportsko-rekreativnim sadržajima i tijekom školskih praznika, i drugo.

Pri tome je posebno istaknuta potreba da se osnažuju lokalne zajednice u progonstvu te da im se pravodobno pomogne da planiraju svoje buduće aktivnosti koje bi trebale započeti odmah nakon povratka u zavičaj.